

Kaja Stompór-Lesiecka

Centrum Badawcze
Bibliografii Polskiej
Estreicherów,
Uniwersytet Jagielloński,
Kraków

**PROWENIENCJE DRUKÓW
Z KRASICZYŃSKIEJ
BIBLIOTEKI SAPIEHÓW
JAKO PRZYCZYNEK
DO REKONSTRUKCJI
HISTORII KSIĘGOZBIORU**

Biblioteka Sapiechów z Krasicy, stanowiąca obecnie depozyt spadkobierców Sapiechów w Państwowych Zbiorach Sztuki na Wawelu, a przechowywana na Zamku w Pieskowej Skale, stała się od 2006 r. przedmiotem badań Centrum Badawczego Bibliografii Polskiej Estreicherów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Centrum kontynuuje wydawanie wielkiego dzieła rodu Estreicherów – Bibliografii Polskiej, liczącej do dziś łącznie ponad 60 tomów, oraz przygotowuje jej wersję elektroniczną w postaci Elektronicznej Bazy Bibliografii Estreichera – EBBE (zob.: www.estreicher.pl). Z oczywistych względów spośród księgozbioru krasicyńskiego w obszarze zainteresowania Centrum pozostawały jedynie polskie starodruki wydane w Polsce (w granicach przedrozbiorowych) i za granicą, starodruki obce wydane w Polsce oraz polonika (sensu largo).

Na podstawie inwentarza sporządzonego na Wawelu po umieszczeniu tam Biblioteki Sapiechów z Krasicy wytypowano i zbadano stare druki Biblioteki Sapiechów z Krasicy zidentyfikowane jako polonika i dokonano ich opisu bibliograficznego oraz sporządzono katalog, który zostanie udostępniony w Internecie wzorem sporządzonych wcześniej przez Centrum elektronicznych katalogów, takich jak:

- Katalog starych druków Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów. Druki polskie XVI–XVIII w. (w tym Katalog księgozbioru Konstancji Sapieżyny (1697–1756),
- Rekonstrukcja Biblioteki lwowskiego Kolegium Jezuickiego (1596–1773).

Katalogi te dostępne są – wraz z innymi bazami – pod adresem: http://www.estreicher.uj.edu.pl/bazy_bibliograficzne.

Podczas badań nad polonikami księgozbioru Sapieżyńskiego dokonano dokładnego przeglądu ekslibrisów i zapisów proveniencyjnych, które pozwalają na próbę odtworzenia historii biblioteki krasiczyńskiej.

Bibliofilskie tradycje Sapiehów linii kodeńskiej sięgają Jana Fryderyka Sapiehy (1680–1751), kanclerza wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, który posiadał w rodowej siedzibie okazałą bibliotekę. Zgromadzony przez kanclerza księgozbiór liczył w 1733 r. 1130 woluminów¹: dzieła polskie, łacińskie, francuskie, niemieckie i włoskie, a wśród nich zarówno dzieła literatury pięknej, jak i z zakresu retoryki, gramatyki, prawa, polityki, historii, biografistyki, filozofii, teologii, geografii, matematyki i nauk przyrodniczych oraz dzieła leksykograficzne. Większość wydawnictw pochodziła z 1. poł. XVIII w., nie brakowało również pozycji z XVI i XVII w.² Jan Fryderyk posługiwał się ekslibrisem autorstwa Jana Mylius³, dzięki czemu możemy identyfikować dzieła pochodzące z tej biblioteki.

Księgozbiór Jana Fryderyka, powiększany przez Elżbietę Sapieżynę (wdowę po Janie) oraz przez jej syna, Kazimierza Nestora Sapiechę (1757–1798), trafił dzięki staraniom Teofili z Jabłonowskich Sapieżyny (1742–1816), żony Józefa Sapiehy, w ręce jej syna, Aleksandra Antoniego Sapiehy, stryjecznego brata Kazimierza Nestora⁴. Aleksander Sapieha (1772–1812) przekazał ostatecznie księgozbiór kodeński w 1803 r. (fizycznie w 1810 r.) Warszawskiemu Królewskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk, którego był współzałożycielem⁵. Potwierdza to inwentarz biblioteki kodeńskiej (sporządzony ok. 1800 r.), znajdujący się w Bibliotece Jagiellońskiej, według którego liczba ujętych w nim woluminów zgadza

¹ Por. W. Wittyg, *Ex-libris'y bibliotek polskich XVI–XX w.*, t. 2, Warszawa 1903, s. 67, <http://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=11822&from=FBC> [data dostępu: 05.11.2012].

² Por. H. Domańska, *Z dziejów biblioteki kodeńskiej Sapiehów*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1975, z. 1, s. 100.

³ Właściwie były dwa ekslibrisy różnej wielkości: jeden *in quarto*, drugi *in tricessimo secundo*. Por. ibidem s. 66.; W. Gumulicki, *Exlibrisy polskie*, „Tygodnik Ilustrowany” 1902, nr 20, s. 394, <http://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/doccontent?id=40&from=FBC> [data dostępu: 05.11.2012].

⁴ Wydaje się, że K.N. Sapieha miał wobec krewnych spore długi i na poczet ich pokrycia decyzją sądu część jego majątku została przekazana Teofili z Jabłonowskich Sapieżynie i jej synowi Aleksandrowi. Czy biblioteka przeszła na ich własność drogą kupna, czy w ramach spłaty długów, nie wiadomo. Por. H. Domańska, *Z dziejów biblioteki...*, s. 107–110.

⁵ Por. St. Siess-Krzyszowski, *Książki z bibliotek kodeńskich Jana Fryderyka i Konstancji Sapiehów w zbiorach polskich*, wystąpienie wygłoszone podczas konferencji „Берестейские книгоборы: проблемы и перспективы исследования” 1–2 VI 2012 w Brześciu, Materiały pokonferencyjne w druku. Udostępniono maszynopis.

się z liczbą woluminów podarowanych w 1803 r. przez Aleksandra Sapiechę Towarzystwu Przyjaciół Nauk, a było to blisko 4 tys. pozycji⁶ w 6 tys. woluminów⁷. Fakt ten pozwala twierdzić, że nie ma ciągłości między biblioteką kodeńską a krasiczyńską i że ta ostatnia tworzona była prawdopodobnie przez Leona Sapiechę (1803–1878) od podstaw. Ten wnuk Teofili, syn Anny Zamoyskiej i Aleksandra Sapiechy, za swój udział w powstaniu listopadowym utracił wszystkie dobra w Cesarstwie Rosyjskim i zmuszony był szukać schronienia w Galicji, poza zaborem rosyjskim⁸. W 1835 r. nabył zamek w Krasiczynie, gdzie zaczął tworzyć nowe gniazdo Sapiehów i kontynuował bibliofilskie tradycje rodzinne.

Jeden z najświetniejszych swoich okresów przeżyła biblioteka krasiczyńska pod opieką syna Leona, Adama Stanisława Sapiechy (1828–1903)⁹, choć w 1852 r. cudem uniknęła spalenia w pożarze, który strawił trzy czwarte zamku¹⁰. W 1880 r. Aleksander Sapiecha zatrudnił na stanowisku bibliotekarza i archiwisty Bolesława Mańkowskiego (1852–1921), stypendystę fundacji Leona Sapiechy z 1877 r., dzięki której mógł kształcić się w Lipsku. Przez siedem lat porządkował on bibliotekę i archiwum. Stworzył przy tej okazji zachowany do dziś układ działowy księgozbioru. Książki zostały przyporządkowane do poszczególnych, oznaczonych literami alfabetu działów oraz opatrzone numerami inwentarza¹¹. Wyszczególniono następujące działy¹²: A – dzieła religijne; B – szkoła, elementarne, pedagogia; C – dzieła ludowe; D – pisma polityczne; E – literatura piękna, F – historia, pamiętniki, życiorysy etc.; G – geografia, statystyka, podróże; H – filozofia; I – dzieła przyrodnicze; K – matematyka, fizyka i technika; L – gospodarstwo, handel, towarzystwa etc.; M – słowniki, encyklopedie; N – konstytucje, diariusze sejmowe; O – periodyczne; P – historia literatury, życiorysy autorów; R – rękopisy.

W 1887 r. Bolesław Mańkowski przeniósł się do Lwowa, gdzie objął posadę dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej, na zamku krasiczyńskim zaś przez dwa lata funkcję kapelana, bibliotekarza i archiwariusza pełnił ks. Leopold

⁶ Por. H. Domańska, *Z dziejów biblioteki...*, s. 67.

⁷ Por. ibidem, s. 97.

⁸ Por. R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5: *Województwo wołyńskie*, Wrocław 1994, s. 499.

⁹ Por. idem, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 8: *Województwo ruskie, ziemia przemyska i sanocka*, Wrocław 1996, s. 103.

¹⁰ Por. B. Szybka, *Z dziejów Biblioteki Sapiehów w Krasiczynie*, [w:] *Kardynał Adam Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, red. S. Stępień, Przemysł 1995, s. 59–64; A.S. Fenczak, *Krasiczyn – nowe gniazdo rodowe kodeńskiej linii książąt Sapiehów w latach 1835–1903*, [w:] *Kardynał Adam Sapieha...*, s. 43–58.

¹¹ Por. B. Szybka, *Z dziejów Biblioteki...*, s. 62

¹² Nazwy działów spisano z przechowywanego we Lwowie katalogu.

Zgodziński (1829–1889). Wydaje się, że zajmował się on głównie archiwalia-
mi¹³. Na jego miejsce przyjęto później ks. Juliana Antoniego Łukaszewicza
(1857–1937)¹⁴. On to sporządził, znajdujący się obecnie we Lwowie katalog,
poza którym nie posiadamy żadnych dokumentów mogących potwierdzać
pierwotny stan tej biblioteki, jednak dzięki znalezionym proveniencjom mo-
żemy pośrednio śledzić źródła tego księgozbioru.

Kolejnymi dziedzicami biblioteki byli syn i wnuk Adama, Władysław Leon
Sapieha (1853–1920) oraz Leon Sapieha (1883–1944). Obaj powiększali biblio-
tekę o współczesne wydawnictwa. Po wybuchu II wojny światowej, jeszcze we
wrześniu 1939 r., Leon Sapieha przerzucił cenne zbiory krasiczyńskie, w tym
bibliotekę, do należącego do niego folwarku w Hołubli. Stamtąd zbiory trafi-
ły do Krakowa i znalazły schronienie w pałacu arcybiskupim pod opieką ks.
kardynała Adama Sapiehy (1867–1951), stryja Leona¹⁵. Po jego śmierci Urząd
Bezpieczeństwa skonfiskował je w 1953 r. i umieścił na Wawelu. Tam sporzą-
dzono inwentarz biblioteki, który odzwierciedla dzisiejszy jej stan. Obecna
liczba poloników krasiczyńskiego księgozbioru Sapiehów wynosi 850 tytułów
w 690 woluminach. Od 1973 r. biblioteka Sapiehów z Krasiczyna przechowy-
wana jest na Zamku w Pieskowej Skale¹⁶.

Podczas badań przeprowadzanych przez Centrum Badawcze Bibliografii
Polskiej Estreicherów nad proveniencjami krasiczyńskich poloników na plan
pierwszy wysuwają się przedstawione poniżej główne źródła pochodzenia
znaczącej części poloników krasiczyńskich.

Z zachowanych proveniencji wynika, że liczne dzieła teologiczne zostały
przejęte (czy to odkupione, czy подарowane) po proboszczu parafii w Krasi-
czynie, Stanisławie Drozdowskim (zapiski w brzmieniu: *Stanisłai Drozdowski*
P.K. N^o...; *Stanisłai Drozdowski, Praep[ositi]. Kr[a]siczyn[ensis] N^o...*; *Ex Li-*
bris Stanisłai Drozdowski...). Wśród poloników jest około 93 tytułów (w 101
woluminach) z zapiskami proveniencyjnymi Stanisława Drozdowskiego. Być
może między dziełami obcymi znajduje się ich więcej, ale tego nie sprawdzano.
Z powodu dużej liczby tych druków nie będziemy tu wymieniać ich sygnatur,
jednakże są to w głównie sygnatury z działu A (dzieła religijne).

Drugim źródłem pochodzenia dzieł teologicznych była biblioteka parafii
krasiczyńskiej. Znalaziono 20 tytułów z dłuższymi lub krótszymi zapiskami

¹³ Por. A.S. Fenczak, *Krasiczyn...*, s. 50–51.

¹⁴ Por. ibidem.

¹⁵ Por. R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji...*, t. 8, s. 104–105.

¹⁶ Por. B. Szybka, *Z dziejów Biblioteki...*, s. 64.

proweniencyjnymi kościelnej biblioteki (np. *Ecclesiae Krasiczynen[sis]*; *Ecclesiae Krasiczynen[sis] Numero 12mo.*; *Ecclesiae Krasiczynensis perpetuo Inscript[us] A° Dni 1767. Numero. 23tio.*). Często tam, gdzie znajdują się proveniencje biblioteki kościelnej z Krasiczyna, pojawiają się również zapiski proveniencyjne Ludwika Potockiej z Mniszchów (ok. 1712–1785). Jak wiadomo, była ona odnowicielką i donatorką parafii krasiczyńskiej, wspomogła również kościelną bibliotekę, o czym świadczy zapiska w brzmieniu: *Pro Ecclesia[e] Krasiczynensis Commodo ab Ill[ust]r[issi]ma Ludovica de Mniszchy Potocka Castell. Crac. MD.R. Oblatum. Num: 18vo: in Cathalogo Librorum in Visitatione A°. 1775 positu[m]*. Na licznych dziełach pochodzących z Biblioteki Kościelnej w Krasiczynie znajdujemy zapis: *Memento Ludovicae*.

Trzecim źródłem pochodzenia księgozbioru Sapiehów w Krasiczynie stała się Biblioteka Teofili Sapieżyny, babki Leona Sapiehy, czyli biblioteka z Teofilpola. Majątek ten skonfiskowany został przez cara w 1831 r., ale pozostał w zarządzie Anny Zamojskiej, matki Leona Sapiehy (choć sam Leon został przez cara wydziedziczony). Prawdopodobnie wówczas – zapewne nielegalnie – niewielką część zbiorów teofilpolskich przerzucono do Krasiczyna. Świadczy o tym 14 druków z ekslibrisem Teofili Sapieżyny (w 35 woluminach, w tym czasopisma i dublety). Teofila posługiwała się ekslibrisem wykonanym przez Jana Marcina Weisa (1738–1795), rytownika pochodzącego ze Strasburga¹⁷. Ekslibris tworzy podwójna tarcza herbowa, okryta od tyłu gronostajem i zwieńczona książęcą mitrą. Poniżej znajduje się podpis: *Teophile Princesse Sapieha nève P[rin]cesse Jablonovska*. Na badanych przez Centrum egzemplarzach ekslibris ten ma rozmiary: 5,4×7,3 cm, 6,2×8,2 cm, 6,4×7,9 cm. Druki z ekslibrisem, zapiskami lub sygnaturami Teofili z Jabłonowskich Sapieżyny noszą sygnatury: D 168 (t. I–II), G 74 (t. I–II), F 16 (t. I, t. III), L 5, F 60, F 456 (t. I–IV), F 739, F 48, C 246, E 1232, F 481, F 871, M 51 (t. I–III), B 144.

Do Krasiczyna trafiły też druki z prywatnej kolekcji Anny Zamojskiej. Jej zapisy proveniencyjne znajdują się na dziewięciu tytułach (w 10 woluminach). Dzieła z jej biblioteki to diariusze sejmowe, prace historyczne i polityczne, co zgadza się z jej zainteresowaniami. Książki z jej biblioteki oznaczone są sygnaturami: F 871 (druk ten nosi również proveniencję Teofili, jest to dublet egz. F 481 z biblioteki Teofili, który być może podarowała ona synowej), N 391, A 558, A 131, N 30 (t. I–II), F 169, N 305, F 633, N 390. Anna Sapieżyna z Zamojskich oznaczała swoje druki zapisem *Anna Sapieżyna* lub tylko inicjałami AS.

¹⁷ Por. H. Domańska, *Z dziejów biblioteki...*, s. 109.

Wśród krasiczyńskich poloników znaleziono pięć tytułów należących pierwotnie do kodeńskiej biblioteki Jana Fryderyka Sapiehy. Najprawdopodobniej w Krasiczynie znalazły się one dzięki zakupom antykwarycznym¹⁸. Trzy z nich opatrzone są ekslibrisami Jana Fryderyka, na dwóch (o sygn. N 33 i F 1009) znajduje się adnotacja o darze Aleksandra Sapiehy dla Warszawskiego Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (*Ex Libris Alexandri Principis Sapieha donatis Societati Regiae Varsoviensi 1810 A^o*), dodatkowo na jednym widnieje pieczętka Biblioteki Józefa Wolffa (antykwariusza i historyka, jednego z dyrektorów Antykwariatu Maurycego Wolffa w Petersburgu, zmarłego w 1900 r.).

Spośród wcześniejszych właścicieli pojedynczych poloników krasiczyńskich możemy dzięki zapisom proveniencyjnym ustalić także nazwiska innych przedstawicieli rodu Sapiehów i ich żon. Polonika krasiczyńskie noszą znamiona własności: Kazimierza Władysława Sapiehy, Konstancji Sapieżyny z Radziwiłłów (żony Jana Fryderyka Sapiehy), Krystyny Sapieżyny z Braniczkich (żony Józefa Franciszka Sapiehy), Ignacego Sapiehy, Aleksandry Sapieżyny 2do voto Ogińskiej z Czartoryskich (żony Michała Antoniego Sapiehy), Franciszka Kswerego Sapiehy, Kazimierza Nestora Sapiehy¹⁹ oraz Władysława Leona Sapiehy.

¹⁸ O tym, że Kazimierz Nestor mógł wyzbywać się nieinteresujących go pozycji z odziedziczonego po Janie Fryderyku księgozbioru, świadczyć może niedatowany list do matki, pochodzący z ok. 1775 r., w którym pisze on: „Dla mojej satysfakcji i szczęścia mojego życia upraszam W. X. Mość, żebyś kazała sprzedać na wagę stare szpargały naszej biblioteki, ja tu sobie formuję maleńką z książeczek wojskowych, mechanicznych etc., jednym słowem ze wszystkiego, co się tyczy mojego rzemiosła”. Por. K.N. Sapieha, *Listy Kazimierza Nestora księcia Sapiehy, w latach 1773, 1774, 1775, 1776 do matki pisane z podróży za granicą. Z autografów zbioru J.I. Kraszewskiego*, Wilno 1851, s. 91–92, <http://www.polona.pl/dlibra/doccontent?id=26364&from=FBC> [data dostępu: 05.11.2013]. Na fakt ten zwróciła uwagę H. Domańska, *Z dziejów biblioteki...*, s. 106.

¹⁹ Na dwóch polonikach znajdujemy znaki własnościowe K.N. Sapiehy: N 367 (t. II) – superek-slibris: „X.K.S.” oraz zapiska na odwrocie karty tytułowej: „JO. Xięciu Kazimierzowi Sapiehzie [sic!] Marszałkowi Konfederacyi W. X. Litt. ma honor ofiarować Wydawca”; E 118 – zapiska na wyklejce okładki górnej: „Casimir Prince Sapieha”.

Summary

The provenance of prints from the Krasiczyn Library of Sapieha family as a contribution to the reconstruction of the book collection's history

The Krasiczyn Library of Sapieha family, kept at the castle in Pieskowa Skała, has since 2006 been the object of study of the Estreicher Polish Bibliography Reserach Centre at the Jagiellonian University.

On the basis of an inventory prepared at the Wawel castle after placing the Krasiczyn Library there, old prints of the library identified as Polish material were investigated and described bibliographically; a catalogue was also drawn up which will be published on the Internet.

The bibliophilic traditions of Kodeń Sapieha family draw back to Fryderyk Sapieha (1680–1751), the Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania, who owned a substantial book collection in his family residence. The Chancellor's book collection included 1,130 books in 1733. Most of them came from the 1st half of the 18th century; there were also some from the 16th and 17th centuries.

Thanks to the efforts of Teofilia Sapieha born Jabłonowska (1742–1816), the collection of Jan Fryderyk was transferred to her son, Aleksander Antoni Sapieha (1772–1812). In 1803, he finally handed the Kodeń collection over to the Warsaw Royal Society of Friends of Learning, co-founded by him. That fact shows that there is no continuity between the Kodeń and Krasiczyn libraries, and that the latter was probably created by Leon Sapieha (1803–1878) from scratch. In 1835, he bought the castle in Krasiczyn, where he started organizing the new hearth of the family and continued the family's bibliophilic traditions.

One of the best periods of the Krasiczyn library was when it was managed by Leon's son, Adam Stanisław Sapieha (1828–1903). In 1880, Bolesław Mańkowski (1852–1921) took up the position of librarian and archivist there; the division of the book collection he introduced has been retained until now. His followers were Rev. Leopold Zgodziński (1829–1889) and Rev. Julian Antoni Łukaszewicz (1857–1937). He drew up the catalogue currently kept in Lviv, apart from which we have no other documents to prove the original collection of the library.

The next heirs of the library were Adam's son and grandson, Władysław Leon Sapieha (1853–1920) and Leon Sapieha (1883–1944). After the outbreak of WWII, as early as in September 1939, Leon Sapieha transferred the Krasiczyn collections, including the library, to his manor farm in Hołubla. From there, they went to Cracow and were sheltered in Archbishop's palace under the supervision of cardinal Rev. Adam Sapieha (1867–1951), Leon's uncle. After his death, the Office of Public Security (UB) confiscated in them in 1953

and placed them in the Wawel castle. There the library was inventoried, reflecting its current state. The current number of Polish materials of the Krasiczyn book collection of Sapieha family amounts to 850 titles in 690 volumes.

The preserved provenances prove that many theological works were taken over (bought or donated) from the parish priest of Krasiczyn, Stanisław Drozdowski.

The other source of theological books was the library of Krasiczyn parish. Twenty titles with longer or shorter church notes have been found.

The third source of the Krasiczyn book collection was the library of Teofila Sapieha, Leon Sapieha's grandmother, meaning the library from Teofilpol. It is proved by 14 prints with an ex libris of Teofilia Sapieha (in 35 volumes, including magazines and duplicates. Teofila used an ex libris made by Jan Marcin Weisa (1738–1795), an engraver from Strassburg. Books from a private collection of Anna Zamojska were also included in the Krasiczyn library. Her provenance inscriptions can be found on nine titles (in 10 volumes). The works from her library are sejm diaries, historical and political works.

Among the Krasiczyn Polish materials, there were five titles originally belonging to the library of Jan Fryderyk Sapieha in Kodeń. Probably they came to Krasiczyn from a second-hand bookshop.

Thanks to provenance notes, we can determine the former owners of some Krasiczyn Polish materials, such as other representatives of the Sapieha family and their wives. They are for example: Kazimierz Władysław Sapieha, Konstancja Sapieha born Radziwiłł, Krystyna Sapieha born Branicka, Ignacy Sapieha, Aleksandra Sapieha 2do voto Ogińska born Czartoryska, Franciszek Ksawery Sapieha, Kazimierz Nestor Sapieha and Władysław Leon Sapieha.

Translated by Anna Stawikowska